

Volsprek
31.11 m. 3, 1983

1. Adultenonderwijs en bibliotheken

De enkele auteurs inzake de geschiedenis van het sociaal-cultureel werk wijzen erop dat het eerste overheidsoptreden in de negentiende eeuw te vinden is, met name bij de zogenaamde adultenscholen (1). Hoewel niet onjuist, kan deze stelling verwarring zaaien. We kijken even waarom. De wet van 1842 tot invoering van het kosteloos lager onderwijs voorzag in haar artikel 25 dat een gedeelte van de begroting bestemd zou worden voor avond- en zondagonderwijs voor volwassenen. Deze wet zag het licht als een soort inhaalbeweging, toen de liberalen meenden dat de kwaliteit van het lager onderwijs, door de kerk beheerst, al te laag was. De katholieken zagen dat ze over onvoldoende fondsen beschikten om de zorg voor dat onderwijs verder alleen op zich te nemen en erkenden de taak van de gemeenten terzake (2). ~~Een ministerieel~~ rondschrijven verduidelijkt dat het adultenonderwijs bedoeld was voor arbeiders, die van enig onderwijs verstoken waren gebleven of hun verworven kennis wensten uit te breiden (3).

In 1845 waren er 1069 zulke scholen (730 zondag-, 315 avond- en 24 middagscholen), die bezocht werden door bijna 170.000 leerlingen. 12,4 % van de scholen waren gemeentelijke, terwijl van de vrije één vierde onder toezicht van de overheid stond. Na 1866 is door tussenkomst van de liberale overheid het aantal gemeentelijke instellingen sterk vermeerderd, zodat men in 1869 een totaal van 2600 scholen telde, waarvan 61 % gemeentelijke. Men recruteerde toen een goede 200.000 leerlingen. Vanaf 1884 werd het oprichten en organiseren van adultenscholen aan de gemeenten overgelaten. Na de eeuwwisseling waren er ruim 4.000 scholen en steeg het aantal leerlingen tot bijna 250.000.

Twee opmerkingen moeten bij deze gegevens gemaakt worden. Ten eerste moeten de adultenscholen als onderdeel van het lager onderwijs gezien worden. In een eerste fase betrof het geen aanvulling, maar een vervanging van het dagonderwijs in de lagere school. Tot 1878 was ca. de helft van de leerlingen in het adultenonderwijs jonger dan 15 jaar. Geleidelijk verminderde dit aantal tot een 20 % naar de eeuwwisseling toe (de wet van 13 december 1889 verbood industriearbied voor kinderen beneden de 12 jaar). Lange tijd waren het dus vooral jonge arbeiders, die na hun dag- (of nacht-) taak nog een en ander wilden of moesten komen opsteken.

Ten tweede valt eveneens een belangrijk deel van dit onderwijs buiten ons huidig gezichtsveld, daar er, zoals gezien, vele private initiatieven onder te bespeuren vallen. De parochiale clerus, congregaties, onderwijzers, studenten, patronaten en verenigingen hebben door hun aanbod en impact steeds overwogen als onderwijsverstrekkers in deze branche.

De overheid bekommerde zich echter in de vorige eeuw alleszins reeds om de socialisatie van de volwassen burgers. Welke evoluties

ADULT

over-
van
over-
heids-
basis

gaven daar aanleiding toe, met andere woorden, welk probleem wilde de overheid aanpakken? Allereerst moet gewezen worden op het verdwijnen van het gezin of de familie als economische eenheid. In de vóorkapitalistische maatschappij vielen gezin, arbeidsplaats en sociale leefgemeenschap in grote mate samen. De opvoeding van de mensen, binnen deze eenheid en binnen de «natuurlijk» geordende standenmaatschappij, was een niet-problematische gegevenheid. Met de industriële revolutie trad echter een nieuwe maatschappelijke arbeidsverdeling op, die een sterke differentiatie vertoonde. Boeren en ambachtshuizen zagen zich gedwongen loonarbeiders (of eventueel werkloze paupers) te worden. Op dat moment werd alvast de morele opvoeding een probleem, daar deze mensen zowel op hun arbeidsplaats als in hun woonmilieu ontworteld raakten. De eerste reactie op die situatie kwam van de katholieke kerk, die haar volksonderwijsopdracht uitbreidde, niet het minst via haar zondagscholen. Hier primeerde lange tijd de godsdienstige en moraliserende finaliteit. Maar ook in de gemeentelijke en de vrije scholen onder rijkstoezicht was het eigenlijk onderwijs van ondergeschikt belang ten opzichte van de godsdienstig-morele opvoeding. Althans tot ca. 1866, wanneer de regerende liberalen, waaronder een sterke radicale stroming, het godsdienst-onderwijs in de hogere afdelingen van de adultenscholen niet verplicht stelde. Dat is de tweede verklarende factor voor het overheidsoptreden inzake (volwassenen)onderwijs: de levensbeschouwelijke

①

tegenstelling tussen katholieken (i.c. vooral ultramontanen) en liberalen (de linksradicale vleugel), die alles te maken heeft met de visie op en de belangen van de partijen en hun «achterban» inzake de maatschappelijke en economische ontwikkelingen.

②

Laatstgenoemde groep zocht een ruimere maatschappelijke basis en achtte een ondogmatisch openbaar onderwijs, wars van elke kerkelijke inmenging en meer utilitaristisch getint, een belangrijke stap daartoe. Deze strategie leidde tot de oprichting in 1878 van een ministerie van Openbaar Onderwijs (dat het tot de katholieke machtsovername in 1884 uithield) en tot de wet van 1879 op het lager onderwijs, die het godsdienstonderwijs buiten de gewone lessen plaatste, het kerkelijk toezicht ophief, een voogdij van de nationale overheid instelde, en gemeentelijke subsidiëring van vrije scholen verbood. Een verhevigde schoolstrijd was het gevolg van dit optreden.

INVAUD

In de adultenschool was het accent reeds eerder verlegd naar een aanvulling van het lager onderwijs in de zin van een elementaire beroepsscholing, geïnspireerd door de toenemende vraag naar geschoolde werkkrachten. Deze politiek, trouwens voortgezet onder het katholiek bewind tot de eerste wereldoorlog, wijst erop dat de hogere klassen en de twee politieke formaties de mogelijkheid tot sociale mobiliteit via het lager (en adulten-)onderwijs niet meer als strijdig zagen met de eigen belangen.

Gebrek aan historische gegevens terzake maken dat wij niet weten

hoe de overheid zich verder feitelijk met de adultenscholen heeft ingelaten. Buiten het feit dat de katholieke bewindslieden, die in 1884 de gemeenten terug autonomie verschafte inzake het lager onderwijs, in anti-socialistisch perspectief de gemeenten ertoe aanzetten deze adultenscholen te steunen, die het moreel en intellectueel peil van de werkende bevolking konden omhoog krikken (4), is verder weinig geweten over deze materie. De katholieken en hun regeringen verkondigden met de leuze « de school voor het leven » dat de volksschool de heersende dwalingen moest te keer gaan, het gezag moest beveiligen en de maatschappelijke orde tegen het socialisme moest beschermen. Als de godsdienst niet meer voldeed in dat opzicht, werd meer nadruk gelegd op het bijbrengen van de « hogere » waarden en normen, die weinig verschilden van wat aan conservatief-liberale zijde werd aanbevolen. In het adultenonderwijs heeft dezelfde bekommernis zich zeker gemanifesteerd.

Met de invoering in 1914 van de leerplicht tot 12 jaar is de noodzaak van een « algemeen » adultenonderwijs weggevallen. Het is voortgezet in de vorm van het huidige avond- en weekendonderwijs, als beroepsopleiding, -bijscholing en -vervolmaking.

Een gelijkaardige evolutie kende het *bibliotheekwezen*. Ook in de periode dat de tegenstellingen tussen de liberalen, die zich vanaf 1846 als partij opwierpen, en de katholieken verscherpten, begon het de belangstelling van de nationale overheid weg te dragen. Deze kwam tot uiting in omzendbrieven vanwege de liberale bewindslieden aan de provincie- en gemeentebesturen, waarin deze werden aangemaand naast de school volksbibliotheken op te richten (5). Zo was er in 1862 de brief van de liberale minister van Binnenlandse Zaken A. van den Peereboom, die de bedoeling ervan weergeeft: volksverheffing, welzijnsbevordering, en afleiding van niet-verheffende gemakkelijheden. De nationale overheid zou zich echter niet direct inlaten met het bibliotheekwezen tot na de eerste wereldoorlog.

Op 6 april 1921 diende de socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen (6) J. Destree een wetsontwerp in aangaande de openbare bibliotheken (7). De wet, goedgekeurd op 5 augustus 1921 en afgekondigd op 17 oktober 1921, voorzag bij artikel 6 in een financiële tegemoetkoming aan bibliotheken, openbare gemeentelijke, aangenomen en vrije. Deze moesten dan aan bepaalde voorwaarden voldoen: voor iedereen toegankelijk zijn, kosteloze diensten verschaffen, zich aan staatstoezicht onderwerpen, en een bibliothecaris met een getuigschrift in dienst hebben (van deze laatste eis was een afwijking mogelijk bij dispensatie bij Ministerieel Besluit). Voor de uitvoering van dit artikel was een krediet van 600.000 fr. uitgetrokken op de begroting. In 1922 waren er 1380 door de staat erkende bibliotheken, in 1929 reeds 2174.

2. Subsidies voor het volksontwikkelingswerk

De tussenoerlogse periode kende een gunstigere voedingsbodem om het volksontwikkelingswerk als politiek beleidsobject wortel te laten schieten. Nieuwe groepen verwierven een zekere macht en brachten nieuwe problemen aan. Twee issues, die het politiek leven destijds gingen beheersen, zijn voor ons onderwerp van belang: het *sociaal-economische probleem* en de kwestie Vlaanderen.

De staat dacht zich geleidelijk een grotere rol toe inzake de sociale verzekeringen (8) en greep op economisch terrein in, door de beperking van de arbeidsduur tot de 8-urendag en de 48-urenweek bij wet van 14 juni 1921 en de regelingen inzake de jaarlijkse vakantie en de verlofdagen in 1936. Zij bekrachtigde en veralgemeende daarbij veelal wat reeds in paritaire commissies door werkgevers was overeengekomen.

* Het *Vlaamse probleem* was reeds vóór de oorlog tot een politieke issue omgezet. A. Zolberg wijst erop dat de identificatie met een taalgroep gegroeid is omwille van de modernisering, welk een verhoging van het aantal mogelijkheden in zich droeg qua sociale mobiliteit in opwaartse zin, vooral in overheidsdienst (9). Gezien de monopoliepositie van het Frans aldaar lagen de kansen voor de *Vlaamse middengroepen* aanzienlijk slechter.

De opheffing van enige discriminatoire maatregelen veroorzaakte een zekere stroomversnelling in het bewustzijn van sociale achteruitstelling, en maakte dat de *revendicaties zich gingen richten naar een collectieve promotie van de hele taalgemeenschap*.

De *desillusies* in verband met de kishervormingen zouden dit feit nog versterken en er toe leiden dat men het bewaren van de integriteit van het volk en zijn territorium sterker ging beklemtonen. De Vlaamse issues vonden echter moeilijk hun weg op het politieke terrein. De input-zijde werd beheerst door de drie grote partijen en hun organisaties, die de massa mobiliseerden om hun positie te verstevigen. De partijpolitieke verhoudingen waren gegroeid en gesteld rond de levensbeschouwelijke en -secundair- de sociaal-economische scheidslijnen, zodat de input niet meer kon optreden als institutionaliseringscentrum van nieuwe conflictlijnen (10). De Vlaamse Beweging ontpopte zich wel gedeeltelijk als politieke partij, maar raakte als dusdanig niet geïntegreerd in het politieke en parlementaire spel; zij stond er integendeel als het ware permanent in oppositie tegen (11). Optredend als *drukkingsgroep* had zij toch vrij grote invloed op de katholieke en, minder, op de socialistische partij. Het Vlaamse probleem moest dus ergens aan zijn trekken komen, maar op een dusdanige wijze dat de verdeeldheid, die zij teweeg bracht in de grote partijen, niet tot een uitbarsting kwam.

Op 5 september 1921 vaardigde minister J. Destrée een Koninklijk Besluit uit tot vaststelling der algemene voorwaarden voor het verlenen der *toelagen aan de naschoolse werken* (12). Voorzien

werd dat subsidies konden worden verleend aan volksuniversiteiten, hogeschooluitbreidingen, studiekringen en -lezingen en alle gelijksoortige werken van wetenschappelijke of artistieke uitbreiding, uitgenomen die, welke tot het Beheer der Schone Kunsten behoren (art. 1).

De subsidiënormen bepaalden: minimum één jaar bestaan, onder de leiding staan van een bestuur van tenminste vijf leden, voor iedereen toegankelijk zijn, zich onderwerpen aan het toezicht van de staat, en geen politieke propaganda of (anti-)godsdienstige aanwerving beogen. Als administratief orgaan werd bij de Dienst van Openbare Bibliotheken van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen een afdeling « Naschoolse Werken » opgericht.

Het Koninklijk Besluit van 4 april 1925, uitgevaardigd door de liberale minister van Kunsten en Wetenschappen P. Nolf, breidde het aantal categorieën, waarbinnen de te subsidiëren lokale activiteiten moesten resorteren, uit van drie naar vijf. Bij de gewone voordrachten, de voordrachten met lichtbeelden, en deze met muziekuitvoeringen werden de voordrachten met kinema-filmen en deze met proefnemingen of bezoeken gevoegd (13).

De Dienst voor Openbare Bibliotheken - meer bepaald de afdeling voor naschoolse werken daarvan -, die bij Koninklijk Besluit van 5 september 1921 was opgericht, stond in voor de toepassing van de subsidieregeling. Het bedrag van de toelagen werd vastgesteld na appreciatie van de prestaties van de organisaties. Die beoordeling gebeurde met behulp van een puntensysteem. Het aantal cursussen en voordrachten, dat een organisatie programmeerde was een criterium, maar ook de aard ervan. Aan voordrachten met lichtbeelden, muziek en filmen werden meer punten toegekend.

In 1921 en 1922 werd voor de subsidiëring een bedrag van 100.000 fr. ingeschreven op de begroting van Kunsten en Wetenschappen (vgl. 600.000 voor de bibliotheekwet); van 1923 tot 1927 werd jaarlijks 200.000 fr. voorbehouden; in 1928 en 1929 250.000 fr. en in 1930 350.000 fr. (14). In 1929 bedroeg het aantal gesubsidieerde lokale werken 418, waarvan 241 franstalige en 177 nederlandstalige, tegenover 405 in 1927 en 395 in 1928. Men schatte indertijd het aantal werken voor volksopvoeding op ca. 500 (15). Ook het ministerie van Landbouw gaf financiële steun aan diverse volksopvoedende activiteiten (cursussen land- en tuinbouw en in verband met de verspreiding van het arbeidersakkertje en -tuintje).

3. Een overheidsinitiatief?

Op 2 februari 1922 dienden enkele socialistische volksvertegenwoordigers, met name L. Piérard, J. Destrée, C. Moury, E. Vandervelde, E. Van Wallegghem en J. Wauters, vanuit de oppositie een wetsvoorstel in tot oprichting van een « *Nationaal Werk voor den Vrijen Tijd van den Arbeider* » (16). Nadat de

werkliedenpartij met steun van enkele verlichte conservatieven en liberalen, de beperking van de arbeidsduur tot een 48-uren week en een achturedag op 14 juni 1921 wettelijk had laten bekrachtigen, toonde zij zich nu bezorgd om het gebruik van de vrijgekomen tijd. In de toelichting van het voorstel wezen de initiatiefnemers op het feit dat men in het buitenland reeds veel vroeger tot overheidsmaatregelen was gekomen in verband met de vrijetijdsbesteding, hoewel ook daar veelal op gemeentelijk en provinciaal vlak. In België waren het vooral de Waalse provincies en steden die het probleem van de vrije tijd onder de loupe namen, en er relatief niet geringe kredieten voor uitrokken (Henegouwen in 1921: 1 miljoen, Luik 250.000 fr.).

Het voorstel beoogde geen verregaande staatsinmenging, wel een zekere ordening van het privaat initiatief, door dit aan te moedigen en, waar nodig, van overheidswege instellingen en diensten te creëren (art. 3-4). Te steunen of zelf te nemen initiatieven betroffen volgens de auteurs tentoonstellingen, het werk van de arbeidersakkertjes en -tuintjes, het bouwen van turnzalen, het inrichten van voordrachten, enz. (art. 7), alsmede de gemeenschappelijke huizen voor ontspanning (art. 8). Een corps van inspecteurs zou het volksontwikkelingswerk begeleiden en controle uitoefenen over het gebruik van toelagen. Staatsgelden, toelagen van gemeenten en provincies, en giften van particulieren zouden het Nationaal Werk financieren (art. 4). Artikel 5 voorzag de oprichting van een Hoge Raad der Werken voor de Vrije Tijd, die het bestuur en beheer van het Nationaal Werk zou waarnemen en al dan niet door de regering voorgelegde problemen in verband met de volksopleiding onderzoeken. In de toelichting werd vooropgezet dat de samenstelling ervan van een volstrekte onpartijdigheid op politiek en godsdienstig gebied moest blijik geven. Tenslotte zou het functioneren van het Nationaal Werk in overeenstemming worden gebracht met de wet op de openbare bibliotheken (art. 9). De auteurs weten het falen van de adultenscholen aan een gebrek aan toezicht en aan middelen. Tegelijk pleitten ze voor een deskundiger aanpak van het overbrengen van cultuur aan de arbeiders. Het wetsvoorstel werd op 1 maart 1922 door de Kamer aanvaard ter overweging en naar de afdelingen voor een bestudering verwezen (17). Nadat vier van de zes afdelingen het aannamen, belandde het in de Middenafdeling, die een nader onderzoek voorstond (18). Zij meenden bij de Kamerleden immers een gebrek aan begrip voor de problematiek te kunnen vaststellen, omdat het een nieuw en ingewikkeld vraagstuk zou zijn. Zij amendeerde het voorstel onder meer betreffende de subsidieregeling, die volgens de Middenafdeling door de Hoge Raad zou moeten uitgewerkt worden. Maar het verslag van de Middenafdeling kwam niet aan bod in de Kamer.

Op 17 juni 1925 kwam de Belgische Werkliedenpartij terug mede aan het bewind, na een afwezigheid van bijna vier jaar. C. Huysmans

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

26 JULI 1938. — Koninklijk besluit.

Nationale Dienst voor den vrijen tijd van den arbeider.
Wijzigingen.

LEOPOLD III, Koning der Belgen,

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, HEIL.

Gelet op het koninklijk besluit, tot inrichting van den Hoogen Raad voor volksopleiding;

Gelet op het koninklijk besluit van 27 Juli 1936, tot oprichting, bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs, van een Nationalen Dienst voor den vrijen tijd van den arbeider;

Overwegende dat het wenschelijk is de werking van dezen dienst derwijze te regelen, dat de cultureele ontwikkeling der twee taalgemeenschappen van het Land erdoor verzekerd wordt;

Aangezien het voornoemd koninklijk besluit van 27 Juli 1936 te dien einde dient gewijzigd;

Op de voordracht van Onzen Minister van Openbaar Onderwijs,
Wij hebben besloten en Wij besluiten :

Artikel 1. De 2° van artikel 2 van het koninklijk besluit van 27 Juli 1936 wordt ingetrokken en vervangen door volgende bepalingen :

« 2° De uitvoering door te drijven der beslissingen, welke door den Minister van Openbaar Onderwijs getroffen werden, nl. van die, welke genomen werden ingevolge, hetzij wenschen en resolutiën, goedgekeurd door den Hoogen Raad voor volksopleiding of door zijn afdelingen, hetzij ingevolge voorstellen van den dienst zelf;

> 3° Te zorgen voor het toezicht over de werken voor volksopleiding en voor den vrijen tijd van den arbeider, die Staatstoelagen

Bij de installatie van de Hoge Raad op 6 mei 1930 vroeg minister M. Vauthier de raad de private initiatieven, die reeds veel hadden gepresteerd, te respecteren en niet te vervangen. Voorzitter F. Cocq meende dat studie- en documentatiewerk ter voorbereiding van de adviezen de taken waren van de Hoge Raad naast het aanmoedigen, raadgeven en begeleiden van het volksontwikkelingswerk.

De Hoge Raad zou zich inderdaad toeleggen op een studie van de diverse typen en sectoren van volksopvoeding (26). Over volgende onderwerpen werden verslagen gemaakt, die dan werden besproken: de zorg voor de vrije tijd van de arbeiders in de negen provincies, het Willemsfonds, het Davidsfonds, de Centrale voor Arbeidersopvoeding, de Arbeidershogeschool te Antwerpen, de officiële inrichting van de volksopvoedingswerken, het Rode Kruis, de avondscholen voor nijverheids-, beroeps- en handelsonderwijs, de vrije tijd en opvoeding bij de socialistische vrouwen, de vrije tijd van de arbeidster in de organisaties voor katholieke arbeidersvrouwen, de officiële inrichting van de openbare bibliotheken, de maatregelen van het ministerie van Landbouw met het oog op de nuttige vrijetijdsbesteding, de christelijke werken voor volksopleiding in het arrondissement Antwerpen, het eerste internationale congres van de vrije tijd van de arbeiders te Luik, en de rol van het turnen in de volksopleiding. Een grondiger studie werd gemaakt over de rol van de muziek en het toneel in de volksopvoeding, over de woningbouw en -inrichting, en de rol van de kunst in het gezin. In 1935 organiseerde de raad een internationaal congres en een tentoonstelling, waarbij de Belgische werken voor volksopvoeding werden voorgesteld (27).

Toen het vrijetijdsfenomeen overschaduwd werd door het probleem van de werkloosheid kreeg Ch. Depasse, secretaris van de Hoge Raad (vroeger actief in de socialistische Centrale voor Arbeidersopvoeding en inspecteur over de openbare bibliotheken) de opdracht naar middelen te zoeken om de gedwongen vrije tijd van vele arbeiders op te heffen. Op voorstel van de Hoge Raad en naar aanleiding van de uitvaardiging van de wet van 8 juli 1936 betreffende de jaarlijkse betaalde verlofdagen werd een « *Nationale Dienst voor den Vrijen Tijd van den Arbeider* » in het ministerie van Openbaar Onderwijs opgericht (28) (29). Hij moest volgens het oprichtingsbesluit van 27 juli 1936 een nationaal documentatiecentrum betreffende de volksopvoeding worden en in nauw contact staan met de Hoge Raad. Hij kon aan het ministerie van Openbaar Onderwijs maatregelen voorstellen betreffende de vrije tijd, zoals het uitgeven van publicaties, de organisatie van congressen, conferenties of tentoonstellingen, en zou de uitvoering verzorgen van de ministeriële beslissingen. Bij Koninklijk Besluit van 26 juli 1938 werd de dienst losgekoppeld van de Hoge Raad en verbonden aan het algemeen secretariaat van het ministerie van Openbaar Onderwijs. De voorzitter en de secretarissen van de Hoge Raad stonden de leiding ervan af aan ambtenaren. Naast de

vermelde taken zou de dienst nu ook zorgen voor het toezicht over de werken voor volksopleiding en voor de vrije tijd van de arbeiders, die toelagen vroegen aan de Dienst voor de Openbare Bibliotheken.

Luidens een nota van het ministerie van Openbaar Onderwijs in 1950 zou de activiteit van de dienst beperkt gebleven zijn tot het erkennen en subsidiëren van de naschoolse werken en de volksopleidingsactiviteiten, terwijl van de overige opdrachten bij gebrek aan (financiële) middelen en personeel niets terecht kwam (30). Belangrijk is dat tegelijk met de Nationale Dienst voor de vrije tijd van de arbeider de Hoge Raad op 26 juli 1938 gereorganiseerd werd, en dat meer bepaald beide organen toen in twee afdelingen werden gesplitst: een Nederlandstalige en een Franstalige. De Hoge Raad moest zo de culturele ontwikkelingen der twee taalgemeenschappen verzekeren, aldus het mededelingen-blad van het ministerie van Openbaar Onderwijs (31). De socialisten L. Piérard en Ch. Depasse bleven als voorzitter en ondervoorzitter verbonden aan de Franstalige afdeling, terwijl de katholieke senator en doctor in de opvoedkunde A. Verbist voorzitter werd van de Nederlandstalige tegenhanger.

4. Culturele autonomie

Hoger wezen we erop dat de Vlaams-Waalse, of beter Vlaams-Belgische tegenstelling een specifieke institutionalisering tegemoet ging. De mobilisatie met het oog op de « Vlaamse belangen » geschiedde niet via één welbepaald politiek kanaal. Zij werden vertolkt en vertaald door verschillende groepen binnen en buiten de drie grote politieke partijen. Het Vlaamse probleem verdeelde deze partijen, zij het dat het er geen rigoureuze grenzen trok tussen elkaar opponerende groepen (32). De bepleiters van de Vlaamse belangen versterkten er hun positie evenwel door de groeiende pressie vanuit het Vlaams-nationalisme, dat immers electoraal iets was gaan betekenen.

In deze context is het belangrijk te wijzen op de evolutie van een idee, die met deze ontwikkelingen gepaard ging: deze van de « culturele autonomie ». H.J. Elias meent dat C. Huysmans de eerste was om het begrip, volgens de opvattingen van O. Bauer, in Vlaanderen te propageren, en dit reeds vóór 1914 (33). Hij bedoelde er een splitsing mee van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen. Ook andere « actieve passivisten » in de Vlaamse Beweging stonden een soortgelijke oplossing van het Vlaams probleem voor, hoewel zij, zoals bij F. Van Cauwelaerts idee van de « bestuurlijke aanpassing », steeds vrij vaag bleef (34). Algemeen moest de idee een alternatief vormen voor het programma van het Vlaams nationalisme (de « frontpartij »), dat een vorm van zelfbestuur voorstond.

Het verschil tussen het zogenaamde minimum- en het dito maximumprogramma bestond erin dat het eerste het hoofdaccent op het bestuurlijk niveau legde, dus de «output», - en in die zin «realistischer» was -, en het tweede de besluitvormingszone zelf in Vlaamse handen wou zien. Binnen de socialistische en vooral katholieke partij telde het minimumprogramma zijn aanhangers.

minimum Socialisten zagen het gevaar voor een minorisering in een autonoom Vlaanderen en wilden bijgevolg de band met Wallonië niet verbreken. Zij verwachtten veel van de overheidsinterventie in een regime van culturele zelfstandigheid (35). Niet alleen zou de «culturele autonomie» een defensief middel zijn om de verfransingspolitiek van de Belgische staat stop te zetten, maar het zou ook de weg openstellen voor positieve en ruime kunst- en cultuurpolitiek. zo meenden zij. De katholieke minimalisten argumenteerden tegen het zelfbestuur dat het zich op economisch, demografisch en electoraal vlak versterkende Vlaanderen zich niet mocht gaan afsluiten, alvast niet omdat de kans zou verkeken worden om Brussel terug te veroveren. In die zin was F. Van Cauwelaert niet alleen tactisch maar ook principieel tegenstander van elke vorm van zelfstandigheid. Wat hij dan onder de «bestuurlijke aanpassing» verstond als alternatief leek wel te verschillen van wat de Vlaamse socialisten met de culturele autonomie beoogden, daar hij geen grote rol voor de staat weggelegd zag en enkel het privaat initiatief veilig wilde stellen (36). Dat de Vlaams-nationalisten hun slag niet zouden thuishalen was duidelijk, de strijd moest worden beslecht in en tussen de traditionele partijen. De liberale partij speelde enkel een remmende rol inzake de verwezenlijking van het minimumprogramma. Bij de regeringsformatie kante ze er zich telkens tegen aan de Vlaamse grieven tegemoet te komen (37).

In de socialistische partij lagen de verhoudingen gunstiger voor de Vlaamse zijde. C. Huysmans was er samen met J. Destrée in 1929 in geslaagd Vlaamse en Waalse kamerleden een «Compromis des Belges» te doen afsluiten, waarin naast het principe van de eentaligheid in Vlaanderen en Wallonië ook de decentralisatie van de staatsdiensten in Vlaamse en Waalse afdelingen werd bepleit. In 1937 werd een Vlaams-socialistisch congres gehouden, waarop de culturele autonomie expliciet als eis werd gesteld (38).

De katholieke vlaamsgezinden vormden wel numeriek een meerderheid in hun partij, maar geen effectieve, en ze zouden zich lang niet zo sterk hebben kunnen laten gelden zonder de druk van de Vlaams-nationalisten, die niet enkel in politieke formaties te vinden waren, maar ook in de culturele en sociale organisaties.

We kunnen hier niet de ganse evolutie overlopen van de behandeling van het Vlaamse probleem. In verband met ons onderwerp is van belang dat tegen het einde van de dertiger jaren de idee van een «bestuurlijke aanpassing» vruchten begon af te werpen. Het «Studiecentrum voor de hervorming van de Staat», opgericht door

personen van verschillende strekkingen, formuleerde een voorstel voor de decentralisatie van de staatsdiensten, waarin de splitsing van het ministerie van Openbaar Onderwijs en de oprichting van een Cultuurraad met twee Kamers was vervat. Deze laatste zou het middel worden voor het voeren van een allesomvattend cultuurbeleid.

Nadat ook de « Vlaamse Vereniging van Letterkundigen » en het « Verbond van Kulturele Vakverenigingen en Lichamen » een gelijkaardig geluid hadden laten horen - zij stonden echter maar een splitsing van het departement van schone kunsten bij het onderwijsministerie voor - legde de regeringsverklaring van 30 november 1937 van de drieledige regering P.E. Janson de belofte vast van de oprichting van twee cultuurraden met raadgevende bevoegdheid. Bij Koninklijk Besluit van 7 februari 1938 werden deze opgericht. De cultuurraden kregen de opdracht voorstellen te doen en adviezen te verstrekken over alle vraagstukken van het culturele leven, alsmede over de uitvoering van de taalwetten in de administratie van openbaar onderwijs en in het onderwijs voor alle algemene vraagstukken.

Ze zouden elk vijf leden tellen. De keuze van de liberale minister J. Hoste voor de eerste samenstelling aan Vlaamse zijde viel op drie katholieken, één liberaal en één socialist.

In de Kamer waren enkele dagen later al heftige reacties op te vangen (39). L. Piérard was van mening dat de cultuurraden tot niets dienden en stelde voor de administratie op het ministerie van Openbaar Onderwijs te splitsen of een apart ministerie van cultuur op te richten met een ingebouwde dualiteit Vlaanderen-Wallonië. Balthazar (socialist) kon het scepticisme in bepaalde Vlaamse kringen tegenover de cultuurraden wel begrijpen, onder meer omwille van de vage bevoegdheidsomschrijving, doch kante zich vooral tegen de partijpolitieke verdeling van de mandaten, waarbij de socialisten trouwens ondervertegenwoordigd werden. Hij stelde voor het aantal op zes te brengen, waardoor de socialisten op één mandaat meer zouden kunnen beslag leggen.

F. Van Cauwelaert noemde de oprichting van de cultuurraden een erkenning van de culturele autonomie en stelde dat de verdraagzaamheid duidelijk aanwezig was bij de katholieken, maar dat Vlaanderen nu eenmaal overwegend katholiek was in zijn culturele uitingen, terwijl het bevoegde ministerie al twintig jaar door een niet-katholiek werd geleid. Hij kon er anderzijds wel mee akkoord gaan het aantal mandaten in de cultuurraad te verhogen. Minister van Openbaar Onderwijs J. Hoste stelde dat de cultuurraden geen politieke organen mochten zijn, maar door culturele voormannen moesten getrokken worden. Zij werden opgericht om tegemoet te komen aan een tendens in Vlaanderen. Wat de klacht van socialistische zijde betrof, was zijn mening dat socialisten op verantwoordelijke posten moesten geplaatst worden, omdat dit de samenhangigheid in het land vergrootte.

1937
1938
1939
1940

L. Piérard zei nog dat men geen schrik mocht hebben door te drijven qua autonomie op cultureel vlak, daar er duidelijk een Vlaamse en een Belgische cultuur (« d'expression française ») bestonden. De cultuurraden zouden enkel academische discussies gaan voeren. De Vlaamse cultuurraad werkte een voorstel uit omtrent de splitsing van het ministerie van Openbaar Onderwijs, dat echter onontvankelijk werd verklaard door de Waalse raad. Op 3 mei 1939 werd een compromis bereikt, nadat eerste minister H. Pierlot (katholiek) in zijn regeringsverklaring aangekondigd had de verschillende mogelijkheden voor een administratieve deconcentratie te onderzoeken en later een hervorming aankondigde. Bij de bespreking van de begroting in februari 1940 kwam de socialistische minister van Openbaar Onderwijs, E. Soudan, met een regeringsvoorstel voor de dag, geïnspireerd door de op het Vlaams-socialistisch congres door J. Kuypers geuite idee (40). Het behelsde een systeem van taaladjuncten en een afzonderlijke behandeling van Vlaamse en Waalse zaken, en geen gehele splitsing. De liberalen stemden in meerderheid tegen het ontwerp, en enkel de internationale spanningen konden een regeringscrisis vermijden. Terwijl de liberalen vonden dat het voorstel al te ver ging, eiste men van Vlaamse zijde, waar geen voldoening heerste, nogmaals de volledige ontduubeling van het departement van onderwijs. De door de regering aangekondigde hervorming was nog steeds uitgebleven op het ogenblik dat de oorlog uitbrak: het ontwerp van Koninklijk Besluit was toen voor onderzoek naar de cultuurraden verzonden. Ondertussen waren, zoals hoger is vermeld, de Hoge Raad voor de Volksopleiding en de « Nationale Dienst voor de Vrije Tijd van de Arbeider » mede in het kader van de evolutie van de « culturele autonomie » gereorganiseerd.

Besluiten

Bij deze eerste aanzetten van beleid van de nationale overheid zijn het vooral de sociale omstandigheden en het politiek proces, die onze aandacht wegdragen. De interpretatie van de nog geringe beleidsinhoud komt dan ook niet afzonderlijk in onze besluiten aan bod. De eerste vraag die rijst, is welke problemen de aanleiding waren of als aanleiding werden genomen om de volksontwikkeling tot object van beleid te promoveren. Met betrekking tot de adultenscholen was dat de onaangepastheid van de lagere klassen aan de evolutie op economisch-industrieel gebied. Katholieken en liberalen waren het erover eens dat de onderwijsinspanningen moesten verhoogd worden om de arbeiders bij te brengen hoe zij zich in de nieuwe ontwikkelingen dienden te gedragen. De liberalen, die terzake het initiatief namen, zetten Verlichtingsideeën voor om een grotere rol voor de overheid weg te leggen. Tegenover de sterke kerkelijke positie inzake onderwijs zagen zij het overheidsbeleid als ondersteunende pijler voor hun machtsuitbreiding. Toen zij

meenden dat de moraliseringsopdracht van het onderwijs in functie van de economische noodwendingen plaats moest ruimen voor kennisuitbreiding, moest de nationale overheid de godsdienst uit de school verwijderen.

Een belangrijke structurele randvoorwaarde (41) voor hun beleidsinitiatief was de gemeentelijke autonomie inzake het onderwijs. Deze reduceerden zij in 1879, maar vijf jaar later herstelden de katholieken de voor hen gunstiger toestand om dan tot 1917 alleen aan de macht te blijven.

Met betrekking tot de bibliotheken was er ook die beperking en kwamen de liberalen niet tot een nationaal overheidsinitiatief. De aanleiding, de als problematisch gevoelde situatie, die na de eerste wereldoorlog werd aangehaald om het bibliotheek- en het volksopvoedingswerk door de nationale overheid te laten ontdekken, lag in zekere mate in de lijn van deze aangaande het adultenonderwijs. Op sociaal-economisch gebied had zich een nieuwe evolutie voorgedaan, die kon aangegrepen worden om een speciale inspanning op het gebied van de opvoeding van de latere volksklassen te vragen, om deze niet aan hun lot over te laten. De beperking van de arbeidsduur wekte bezorgdheid bij bepaalde politieke en beleidsverantwoordelijken omfrent het goed gebruik van de vrijgekomen tijd door de arbeiders.

Ook hier is het niet het aangebrachte probleem als dusdanig dat maakt of we al dan niet voor een zogenaamde *key-issue* staan. Dat de kwestie aanhaakte bij de ontluikende sociale wetgeving betekent nog niet dat het een belangrijk politiek probleem was. Het criterium is, zoals ook P. Bachrach en M.S. Baratz stellen (42), dat de heersende waarden en machtsbronnen van diegenen, die gewoonlijk het politiek proces controleren, uitgedaagd worden. De voorgestelde probleem-oplossing van de socialistische politici hield in dat de nationale overheid actief zou optreden op het vlak van de organisatie van vrijetijdsbesteding van de arbeiders. Het ganse *politieke proces*, dat deze issue doormaakte, wijst erop dat bepaalde positiebekleders in het politiek bestel en de volksopvoedingsorganisaties de uitdaging ten volle begrepen.

Er was een nieuwe groepering op het politiek toneel verschenen, die belang meende te hebben bij een verruimd overheidsoptreden. De socialisten namen de fakkel over van de liberalen, die de verteruggeslagen derde partij werden. Van 1917 tot 1921 maakten eerstgenoemden deel uit van de driedelige regeringen, en hadden twee jaren het ministerie van Kunsten en Wetenschappen onder hun hoede. De subsidiemaatregelen stammen uit die periode. De socialistische partij was een mogelijke beleidspartner geworden, maar zou tot 1935, met een oponthoud van 1925 tot 1927, waarin C. Huysmans minister van Kunsten en Wetenschappen was, in de oppositie blijven. De liberalen leverden de betreffende minister tot 1939. Het voorstel van L. Piérard c.s. aangaande een Nationaal Werk voor de Vrije Tijd van de Arbeider kwam in 1922 dus vanuit de oppositie.

wat natuurlijk al een zwakke start inhield, daar uiteindelijk de afspraken tussen de katholieke en liberale partijen de *beleidsagenda* bepaalden. De procedure m.b.t. de formele « issue-recognition » zou alvast een opgang van het vraagstuk belemmeren.

Maar de waarden en opvattingen van bepaalde Kamerleden van de beleidspartijen en van ermee gelieerde organisaties waren ook niet bevorderlijk voor een positieve appreciatie van het voorstel van L. Piérard. Zo stelde « De Gids op Maatschappelijk Gebied » in zijn artikels van L. Colens, dat de arbeidersopvoeding geen partijkwestie mocht zijn, en evenmin een subject van staatsinterventie, welke zich vooral bezig moest houden met de stoffelijke welvaart (43). Dat de arbeidsduurvermindering een aanleiding is tot het opwerpen van het probleem der arbeidersopvoeding is tekenend, zo meende hij, voor een bepaalde mentaliteit, die het belang van de maatschappij of een partij boven de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van de arbeider stelt.

De hier uitgedrukte, manifeste waarde heeft een structurele pendant. De katholieke partij, met achter haar de Kerk, was er vrij goed in geslaagd om via de uitbouw van een intermediaire laag tussen burger en staat de seculariserende invloed van deze laatste te beperken. In plaats van de vroeger bepleite antihese tussen staat en maatschappij, zagen zij nu meer in een stelsel, dat E.M. Kossmann omschrijft als « liberté subsidiée » (44). Zo kon de nationale overheid ook op het terrein van de volksopvoeding de particuliere organisaties een financiële ruggesteun geven en daarvoor algemene criteria opstellen, maar een regulerend beleid, dat de inhoud van het werk mede zou bepalen en dit vorm zou geven, hield volgens hen een overbodige concurrentie in en was niet de taak van de overheid. In de periode dat de katholieke partij, de Kerk en hun organisaties hun invloed en macht ten aanzien van de lagere klassen nog aan het uitbreiden waren (45), is deze strategie dus best verklaarbaar. Een ironisch facet van deze evolutie is dat het oorspronkelijk socialistische principe dat de ontvoogding en de culturele ontwikkeling van de arbeiders een zaak was van de arbeiders(organisaties) zelf, nu werd overgenomen door de anti-socialistische zuil om een overheidsop treden op een voor hen belangrijk gebied te verhinderen.

Het activeren van deze twee *hindernissen* - het primaat van het privé-initiatief en de partij-afspraken als regeringsfundament - zijn uitingen van wat P. Bachrach en M.S. Baratz « nondecision-making » noemen, d.i. het handelen dat resulteert in een onderdrukking of afleiding van een manifeste of latente uitdaging van de waarden of belangen van de beleidsvoerders (46). Dit gebeurde verder door het voorstel Piérard niet op de parlementaire agenda te plaatsen, soms op vraag van de eerste minister, door « afstopingswerk » in de commissies en door het secundair te verklaren tegenover de « echte » toenmalige problemen.

Met de *declinatie* van de socialisten aan de regering kwam in 1926 schot in de zaak, zij het dat het voorstel op vraag van het A.C.W.,

zoals we zagen, wel erg gewijzigd uit de bus kwam. Hier staan we voor de derde hindernis, die inhoudt dat een doorgedrongen «issue» vertaald en gewijzigd wordt in een voor de onderhandelende posities verteerbare en liefst lonende beslissing. Deze werd pas gevonden tijdens de katholiek-liberale regering, waarin de christendemocraten een sterkere stempel konden drukken op het vraagstuk van het beleid ten aanzien van het volksontwikkelingswerk. Hier kan de hypothese luiden dat deze groep haar steun aan een behoudend kabinet in de weegschaal wierp voor toegevingen op een voor haar belangrijk vlak, daar de christendemocratie immers steunde op de standenorganisaties. Wat uiteindelijk uit de bus kwam, kan zeker als een «non-decision» gekarakteriseerd worden. De Hoge Raad voor de Volksopleiding zou formeel de bestaande volksontwikkelingsorganisaties ondersteunen via documentatie- en studiewerk, en adviezen formuleren ten aanzien van de overheid. Enkel de eerste taak is uitgeoefend, en het tweede opzet, dat een soort «gatekeeping»-structuur voorzag (47), is niet effectief gemaakt. Een latent institutionaliserend gevolg is de bevestiging van de erkenning van de organisaties in de Hoge Raad als volksopleidingsinitiatieven, waar sinds 1921 lokale naschoolse werken erkend en betoelaagd werden.

De oprichting in 1936 van een «Nationale Dienst voor de Vrije Tijd» van de Arbeider - een studie-, advies-, en uitvoeringsorgaan - is in zoverre van belang dat het aantoonde dat de Hoge Raad in de wet betreffende de verlofregeling een aanleiding zag om een grotere beleidsmatige erkenning van het volksopleidingswerk te verkrijgen en om de hoge Raad zelf iets te laten realiseren, zoals de socialistische voorzitter en secretaris dat wensten. De afschaffing van de dienst in 1939 wijst erop dat de beleidsverantwoordelijken enkel een taak weggelegd zagen voor een administratief uitvoerend orgaan binnen het kader van de overheidsstructuren.

Waarom we tenslotte de eerste concrete vormgeving hebben behandeld van wat destijds onder een *culturele autonomie* werd verstaan mag duidelijk zijn. De institutionalisering van het nationale overheidsbeleid betreffende de materies, die met de culturele ontwikkeling van de twee taalgemeenschappen werden verbonden, vertoonde reeds voor de tweede wereldoorlog een segregierend karakter. Het territorialiteitsbeginsel, zoals dit in de taalwetgeving tot uiting kwam, werd voor verdere toepassing vatbaar geacht door de overheid, meer bepaald voor de *beleidsuitvoering* (48). Het ministerie van Openbaar Onderwijs werd daarbij als object van re-institutionalisering gezien, daar de als culturele inputs beschouwde problemen ernaar werden afgeleid, en belangrijke taalwetten daar een toepassing moesten krijgen. De volksopleiding en de vrijetijdsbesteding ressorteerden eronder, en de institutionele vormgeving ervan werd aangepast aan de beleidsmatige oplossing voor de uitdagingen in verband met het Vlaamse probleem. Ook bij dit laatste werd het opzetten van een raadgevend

adviesorgaan als geëigende maatregel vooropgesteld en doorgedreven. We kunnen dan ook stellen dat de nationale overheid via twee ingangen, twee issues, met name het probleem van de vrije tijd van de arbeiders en het Vlaamse vraagstuk (49) ons object vorm gaf en wel telkens via ad hoc oplossingen voor onontkoombare *uitdagingen*. Dit overheidsoptreden vertoonde dan ook meer *incrementele* dan synoptische tekenen (50): marginale beslissingen worden genomen, uitgaande van de status quo, de beleidsvorming verliep gefragmenteerd en de analyse en evaluatie waren gericht op het wegnemen van een als ongewenst ervaren situatie en niet zozeer op het bereiken van een vooraf gesteld doel.

NOTEN

- (1) L. Schevenhels, *Volksontwikkeling, in Twintig Eeuwen. Vlaanderen. Deel IX*, Hasselt, 1978, p. 227; R. Roels en A. Besters, *Beschrijvende inventaris educatief werk met volwassenen in Vlaanderen. Deel I: Vormings- en ontwikkelingswerk, amateuristische kunst- en wetenschapsbeoefening*, Brussel, 1971, pp. 38-39.
- (2) Cfr. E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam/Brussel, 1976, p. 140; en Th. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam/Brussel, 1978, pp. 89-90. Door de wet konden katholieke scholen door de gemeenten aanvaard of aangenomen worden, die dan dit kosteloos onderwijs ten laste kregen (de provincie en de staat moesten, zo nodig, materieel bijspringen). De geestelijkheid kon een zeker toezicht uitoefenen op het godsdienstondericht, dat in alle scholen gegeven werd.
- (3) De gegevens komen uit de twee genoemde werken van L. Schevenhels en R. Roels en A. Besters, en uit M. de Vroede, *Aspecten van het volksonderwijs in België in de negentiende eeuw*, Leuven, 1978, pp. 14-16, 22-23 en 26-27. Onze duiding van het fenomeen adultenscholen steunt vooral op dit laatste werk.
- (4) *Idem*, pp. 20-21. Het betreft hier een ministeriële circulaire van 1887 aan de provinciegouverneurs.
- (5) Cfr. L. Valgaeren, *Plaats en taak van de openbare bibliotheek in Vlaanderen*, Antwerpen, 1976, pp. 23-24.
- (6) In 1907 was uit het ministerie van Binnenlandse Zaken een afzonderlijk departement voor Kunsten en Wetenschappen opgericht. Dit nam in feite de bevoegdheid op van het tijdens de schoolstrijd geschapen ministerie van Openbaar Onderwijs. Deze naam werd door de regerende katholieken niet geschikt geacht voor hun nieuw ministerie: cfr. Th. Luyckx, op cit., pp. 237-238.
- (7) *Parlementaire Documenten-Kamer van Volksvertegenwoordigers, zitting 1920-1921, nr. 208.*

- (8) Cfr. E.H. Kossmann, *op.cit.*, pp. 507-508.
- (9) A. Zolberg, «The making of Flemings and Walloons: Belgium 1830-1914» in *Journal of Interdisciplinary History*, 5 (1974), 2, 179-235.
- (10) Wat M.O. Heisler beschrijft, heeft zijn wortels dus reeds in het interbellum: M.O. Heisler, «Institutionalizing Societal Cleavages in a Cooptive Policy: The Growing Importance of the Output Side in Belgium», in M.O. Heisler (ed.), *Politics in Europe, Structures and Processes in some Postindustrial Democracies*, New York, 1974, 178-220.
- (11) Cfr. A.W. Willemsen, «Het Vlaams-nationalisme als machtsfactor in de Belgische politiek tussen de twee wereldoorlogen», in *Res Publica*, IV (1962), 4, pp. 401-402.
- (12) Stuk nr. 399 in de Verzameling der Wetten en Koninklijke Besluiten van België, 1921, pp. 2455-2457 (Belgisch Staatsblad van 21-22 november 1921).
- (13) Stuk nr. 124 in de Verzameling der Wetten en Koninklijke Besluiten van België, 1925, p. 839 (B.S. 29 april 1925).
- (14) Ch. Depasse en A. André (red.), *L'Organisation des Loisirs du Travailleur en Belgique et à l'Étranger*, Parijs/La Louvière, s.d. (1931), p. 105.
- (15) *Idem*, pp. 110-111. Het gaat hier om lokale organisaties of afdelingen.
- (16) *Documents Parlementaires-Chambre des Représentants*, 1921-1922, nr. 34, pp. 312-332; *Annales Parlementaires-Chambre des Représentants*, 1921-1922, session de 2-2-22, p. 197.
- (17) *Annales Parlementaires-Chambre des Représentants*, 1921-1922, p. 301.
- (18) *Parlementaire Documenten-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1922-1923 nr. 92: verslag van 17 januari 1923.
- (19) *Parlementaire Documenten-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, *Buitengewone Zitting* 1925, nr. 132, pp. 397-421.
- (20) *Parlementaire Documenten-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1925-1926, nr. 329, pp. 1614-1620.
- (21) *Parlementaire Handelingen-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1927-1928, zitting van 26 januari 1928, p. 349.
- (22) *Parlementaire Documenten-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1927-1928, nr. 191.
- (23) *Parlementaire Handelingen-Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1927-1928, pp. 2317 e.v. en 2375 e.v.
- (24) *Parlementaire Handelingen-Senaat*, 1928-1929, p. 694.
- (25) Cfr. A. Bosmans-Hermans, *Vijftig jaar Hoge Raad voor de Volksopleiding 1929-1979*, Brussel, 1979, pp. 36-39.
- (26) *Idem*, pp. 40-43.
- (27) *Idem*, pp. 19-20.
- (28) Bij de verkiezingen van 27 november 1932, die in een atmosfeer van schoolstrijd verlopen waren, kwamen de liberalen als grote verliezers uit de bus. Met een verzwakte positie wensten zij in eerste instantie de coalitie met de katholieken niet verder te zetten, maar dat gebeurde toch. De verandering van de benaming van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen in dat van Openbaar Onderwijs, zoals het vijftig jaar eerder al had geheten onder liberaal bewind, was een betekenisvolle clausule in het compromis van de nieuwe katholiek-liberale regering, die met volmachten de crisis te lijf ging: cfr. Th. Luyckx, *op.cit.* pp. 341-343.
- (29) Van 1927 tot begin 1939 was het betreffende departement steeds in handen van liberale excellenties. Dan volgden enkele technici en tenslotte de socialist E. Soudan, die het in 1940 enkele maanden leidde.

- (30) Ministerie van Openbaar Onderwijs-Dienst voor de Volksopleiding, *De Volksopleiding in België. Vlaams landsgedeelte met overzicht over Frans landsgedeelte*, Brussel, 1950, p. 16.
- (31) Cfr. A. Bosmans-Hermans, *op.cit.*, p. 44.
- (32) A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Groningen, 1958, pp. 178-179; en H.J. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939 (vierde deel)*, Antwerpen, 1969, pp. 101 e.v.
- (33) Cfr. *Idem (eerste deel)*, pp. 162-163, en *(vierde deel)* pp. 69-70.
- (34) *Idem (eerste deel)*, pp. 69-70.
- (35) J. Kuypers, « Culturele autonomie », in J. Kuypers, H. Teirlinck en L. Picard, *Culturele autonomie*, Antwerpen, 1961, p. 11.
- (36) H.J. Elias, *op.cit. (tweede deel)*, pp. 23-24.
- (37) *Idem (tweede deel)*, p. 17.
- (38) Cfr. M. Claeys-Van Haegendoren, « Een Vlaams-Socialistisch Congres », in *Socialistische Standpunten*, 13 (1966), 2, 170-174.
- (39) *Parlementaire Handelingen-Kamer van Volksvertegenwoordigers, 1937-1938, zitting van 15 februari 1938*, pp. 712 e.v.
- (40) M. Claeys-Van Haegendoren, *loc. cit.*, p. 173; en J. Kuypers, *loc.cit.*, p. 18. J. Kuypers was destijds kabinetschef van minister E. Soudan.
- (41) Structurele randvoorwaarden betreffen gedragingen en posities, die beperkingen of grenzen inhouden voor de beleidsruimte van de actor; cfr. A. Hoogerwerf, « Het beleidsproces », in A. Hoogerwerf (red.), *Overheidsbeleid, Alphen aan de Rijn, 1978*, pp. 32-43.
- (42) P. Bachrach en M.S. Baratz, *Power and Poverty: Theory and Practice*, Oxford, 1970, pp. 9-11 en 47-48.
- (43) L. Colens, « Hoe stelt zich het Vraagstuk der Arbeidersopvoeding? », in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 27 (1932), 5, p. 318; en L. Colens, « De werken voor arbeidersopvoeding », in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 27 (1932), 9, p. 580.
- (44) E.H. Kossmann, *op. cit.*, p. 436. Deze auteur stelt de katholieken voor als realisators van dit stelsel, maar in ons geval zijn het socialistische bewindslieden, die aan de basis van de betoelagingspolitiek lagen.
- (45) Hun invloed vergrootte door vele burgers ideologisch, en vooral langs traditionele waardenbeklemtoning, aan zich te binden. Ook kregen zij meer latente macht, daar steeds meer mensen in hun directe materiële bestaansvoorwaarden van hun diensten (waaronder ook arbeidsplaatsen) en gunsten afhankelijk waren.
- (46) P. Bachrach en M.S. Baratz, *op.cit.*, p. 44.
- (47) Cfr. D. Easton, *A Systems Analysis of Political Life*, New York, 1965, pp. 87 e.v. « Gatekeepers » staan op de grens tussen de input en de conversiezone, en bepalen welk het « ruw materiaal » is dat deze laatste zone tot beleidsbeslissingen kan omvormen.
- (48) Vooral katholieke Vlaamse politici en groepen accentueerden op het einde van de jaren dertig hun Vlaams programma in de richting van de cultuurautonomie, met de bedoeling de toepassing van de taalwetten effectiever te maken.
- (49) Erachter stonden sterke (drukkings)groepen: de socialistische partij stond in het interbellum electoraal grosso modo even sterk als de katholieke (van 1925 tot 1929 en van 1936 tot 1939 zelfs sterker), terwijl de Vlaams-Nationalisten van 2,6 % van de kiezers in 1919 tot 8,27 % in 1939 vertegenwoordigde.
- (50) Voor deze twee beleidstypen cfr. A. Hoogerwerf, « Inhoud en typen van beleid », in A. Hoogerwerf (red.), *op.cit.*, pp. 35-38.

Geschiedenis van het sociaal-cultureel werk met volwassenen

Dirk Vermeulen*

Inleiding

Hoewel enige kentering merkbaar wordt, is het nog steeds niet onjuist te stellen dat weinig sociale verwondering wortel schiet aangaande de geschiedenis en de plaats van het sociaal-cultureel werk als probleem of als fenomeen. Allicht kan het relatief marginale karakter van de sector daarvoor verantwoordelijk geacht worden. Maar anderzijds kan niet ontkend worden dat het sociaal belangrijker geworden is. Het aantal erin tewerkgestelde beroepskrachten is gestegen, er vloeit meer overheidsgeld naartoe, het totale net van organisaties is uitgebreid geworden, en meer burgers komen hoe dan ook met het werk in contact.

Het is evenwel niet de doelstelling van dit artikel om een verklaring te zoeken voor dat probleem, wel om het te verhelpen.

Om de geschiedschrijving van het vormingswerk met volwassenen te kunnen aanvangen, moet eigenlijk eerst de vraag gesteld worden *wat sociaal-cultureel werk is*. Om het object van ons stukje onderzoek te omschrijven is het verleidelijk een soort andragologische definitie op te zetten, om later na te gaan in hoever een procrustesbed is geconstrueerd. Voorzichtigheidshalve laten we deze taak echter over aan andere auteurs. Wij stellen ons tevreden met de pragmatische en o.i. hier meest relevante omschrijving, die inhoudt dat wat maatschappelijk als sociaal-cultureel werk wordt aangezien en als zodanig ook beleidsmatig wordt erkend, ons onderwerp vormt. Zonder zwaarwichtige terminologie wijst deze zinsnede op de kern van onze opdracht: een aanzet geven tot verheldering van de maatschappelijke bepaaldheid van de sociaal-culturele sector.

Daartoe moet een andere vraag behandeld worden: *hoe* gaan we de geschiedenis bekijken? Een optelsom maken van de histories van de verschillende organisaties is ondenkbaar en zoals het louter op een rij plaatsen van allerhande feiten, ook onvruchtbaar. Ons oogmerk moet het uitzetten zijn van een aantal bakens van een algemeen interpretatiekader voor het fenomeen sociaal-cultureel werk. Door de band te leggen met economische, politieke en culturele ontwikkelingen zullen we dus trachten aan te tonen welke factoren het werk gemaakt hebben tot wat het nu is.

* Dirk Vermeulen, licentiaat in de sociologie.